

**МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МИСТЕЦТВА І ДИЗАЙНУ**

Кафедра мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

проф. Ректор
Громовенко К. В.

(підпис)

«08» 405020 2023 р.

**ПРОГРАМА ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ
з ФІЛОСОФІЇ**

для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
ступеня доктора філософії

Галузь знань: 29 «Міжнародні відносини»

Спеціальність: 293 «Міжнародне право»

Освітньо-наукова програма: «Міжнародне право»

Розробники:

к. філос. н, доц. І.В.Шамша
к. філос. н., Т.О.Крижановська

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри
Протокол № 5 від 30 січня 2023 р.

Розглянуто та схвалено Вченою радою
Міжнародного гуманітарного університету
Протокол № 5 від 7 лютого 2023 р.

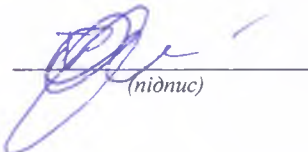
Програма вступного випробування з **Філософії** для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти ступеня доктора філософії. – Одеса: МГУ, 2022. – 16 с.

Розробники:

Шамша В.І. кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету.

_____
(підпис) / **Шамша В.І.** /
(прізвище та ініціали)

Крижановська Т. О. кандидат філософських наук, доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету.

_____
(підпис) / **Крижановська Т. О.** /
(прізвище та ініціали)

Обговорено на засіданні кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету.

Протокол № 5 від 30 січня 2023 р.

Декан факультету
мистецтва і дизайну

_____
(підпис) / **Кравець Н.В.** /
(прізвище та ініціали)

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	3
2. РОЗДІЛИ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ ДО СКЛАДАННЯ ВСТУПНОГО ІСПИТУ ДО АСПРАНТУРИ	4
3. ПИТАННЯ ІСПИТУ	9
4. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	12

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Програма іспиту з філософії для вступу на навчання до аспірантури складена відповідно до вимог підготовки науково-педагогічних кадрів вищої школи. Вона орієнтована на визначення рівня обізнаності вступників до аспірантури щодо філософських проблем сучасності, особливостей філософії як специфічної духовної форми, що відіграє важливу роль у становленні світоглядних орієнтирів людини.

Програма вимагає від вступників знань з філософії, основу яких становить курс філософії у ВНЗ.

Головна мета іспиту – це перевірка знань з філософії та навичок їх використання в науковому дослідженні. На іспиті з філософії вступники повинні **розкрити** основний зміст питань білета та додаткових питань і **виявити** при цьому:

- знання специфіки філософського осмислення дійсності, вміння використовувати першоджерела під час аналізу філософських проблем;
- уявлення про розвиток світової філософської думки, її взаємозв'язок із суспільним розвитком;
- володіння філософськими принципами та категоріями, вміння оперувати ними при викладенні філософського теоретичного матеріалу;
- вміння викладати свої погляди, розкривати значення філософії для світоглядної позиції людини;
- здатність застосовувати філософські знання у своїй галузі наукових досліджень.

Знання оцінюються за такими критеріями:

«Відмінно» заслуговує така відповідь, що демонструє глибоке засвоєння курсу філософії на підставі ґрунтового знання першоджерел та додаткової літератури. Аспірант вільно орієнтується у філософській проблематиці взагалі та своєї профільюючої науки, дає вичерпні відповіді на всі додаткові питання.

«Добре» передбачає така відповідь, що показує наявність упорядкованих, міцних знань та першоджерел, передбачених навчальною програмою.

«Задовільно» ставиться у тому випадку, якщо аспірант засвоїв знання у межах навчальної програми та основні першоджерела.

«Незадовільно» отримує той вступник, що не володіє знаннями першоджерел та не орієнтується в основних філософських проблемах.

Іспит проводиться відповідно до рішення екзаменаційної комісії по білетах або у вигляді співбесіди. Для підготовки відповіді вступник використовує екзаменаційні аркуші, які зберігаються після відповіді протягом року. Рівень знань оцінюється за чотирибальною системою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно».

Під час відповіді вступника заповнюється протокол іспиту, до якого заносяться питання екзаменаційного білета, а також питання, які були задані під час іспиту.

РОЗДІЛИ ПРОГРАМИ

Тема 1. Філософія, коло її проблем та роль у суспільстві. Філософія і світогляд.

Зміст теми. Предмет філософії. Зміна погляду на предмет філософії в ході історії.

Поняття світогляду. Світовідчуття і світосприйняття. Емоційно-образний та логіко-розумовий рівні світогляду. Типи світогляду: міфологічний, буденний, релігійний, філософський, науковий, художньо-образний. Структура світогляду. Філософія і світогляд.

Структура філософського знання. Функції філософії.

Співвідношення філософії, науки і релігії в їх історичному розвитку. Філософія і досвідне наукове знання. Наукова картина світу та релігійна картина світу. Філософія і релігія як форми духовного освоєння дійсності. Філософія і мистецтво.

Тема 2. Філософія Стародавнього Сходу. Антична філософія.

Зміст теми. Особливості східного та західного типів світосприйняття і світорозуміння.

Провідні ідеї і напрями стародавньої індійської думки. «Упанішади» як основні ведійські тексти. Джайнізм і буддизм.

Канонічні джерела стародавньої китайської думки. Даосизм як вчення про загальний закон світу. Соціальна і моральна спрямованість конфуціанства.

Загальна періодизація історії західної філософії.

Періодизація античної філософії. Ранній період: натурфілософія, мілетська школа, Піфагор, Геракліт, елеати, атомісти; пошук першооснови буття («архе»). Співвідношення єдиного і множинного. Період класики: софісти (принцип релятивізму), Сократ (загальна значимість істини), Платон (ідеальна реальність,

її співвіднесеність з чуттєвим світом і пізнавальними можливостями людини; ідеальний соціум), Аристотель (філософія форм; енциклопедична філософська система, соціальні погляди). Елліністичний період античної філософії: епікуреїзм, стоїки, скептицизм, неоплатонізм. Значення античної філософії для історико-культурного розвитку людства.

Тема 3. Західноєвропейська філософія Середньовіччя. Філософія епохи Відродження.

Зміст теми. Особливості середньовічної картини світу. Розвиток філософських ідей в епоху середньовіччя і становлення християнства. Вплив грецької філософії та юдаїзму. Основні положення християнського погляду на світ: теоцентризм, креаціонізм, провіденціалізм, есхатологізм, догматизм.

Періодизація середньовічної філософії. Східна та західна патристика. Апологетика та догматика. Блаженний Августин: вчення про «внутрішню людину».

Схоластика і містика як провідні напрями середньовічної філософії. Фома Аквінський. Проблема співвідношення розуму і віри. Реалізм і номіналізм.

Філософія Ренесансу. Основні напрямки: пантеїзм, гуманізм, натурфілософія. Зародження сучасного природознавства. Геліоцентризм. Боротьба проти схоластики і догматизму мислення.

Тема 4. Філософія Нового часу (XVII-XVIII ст.).

Зміст теми. Загальна характеристика епохи. Суспільні та наукові революції. Вплив великих географічних відкриттів. Ідеї прогресу та активізму.

Універсальний метод наукового пізнання. Різні підходи до проблеми пізнання світу: емпіризм, раціоналізм, сенсуалізм.

Ф. Бекон як засновник емпіризму. Індуктивний метод. Дж. Локк: розум як «чиста дошка».

Раціоналізм. Правило методичного сумніву Р. Декарта. Концепція вроджених ідей. Раціоналістична філософія Г. Лейбніца. Раціоналізм Б. Спінози.

Соціальні ідеї філософів Нового часу. Механістична картина суспільства Т. Гоббса. Філософія громадського індивідуалізму Дж. Локка.

Філософія Просвітництва. Особливості Просвітництва у Франції, Англії, Німеччині, Росії. Французьке Просвітництво (енциклопедисти, Ж.-Ж. Руссо).

Тема 5. Німецька класична філософія. Філософія марксизму.

Зміст теми. Інтелектуальні витoki німецької класичної філософії.

I.Кант як засновник німецької класичної філософії. Два періоди творчості: докритичний і критичний. Основні праці критичного періоду. «Коперніканський переворот» в філософії. Трансцендентальний ідеалізм. Априоризм. Філософські погляди I.Канта на суспільство.

Система абсолютного ідеалізму Г.В.Ф. Гегеля. Основні праці філософа. Принципи гегелівської філософії: принцип тотожності мислення і буття, принцип усезагального зв'язку, принцип розвитку. Неформальна змістовна логіка. Соціальні ідеї Г.В.Ф. Гегеля.

Антропологічний матеріалізм Л.Фейєрбаха.

Значення німецької класичної філософії в історії філософської думки. Німецька класична філософія як джерело некласичної філософії.

Тема 6. Філософська думка в Україні.

Зміст теми. Загальні особливості української філософії.

Світоглядні уявлення народів нашої країни дохристиянської доби. Антеїзм (культ Землі). «Велесова книга».

Доба Середньовіччя. Провідні філософські джерела та філософські ідеї часів Київської Русі. «Моління» Даниїла Заточеника.

Доба Відродження. Гуманістичні та реформаційні ідеї. Поява професійної філософії. Ю. Дрогобич. П.Русин. С. Оріховський.

Українська філософія Нового часу. Філософська думка у Києво-Могилянській академії. Характеристика барокового світогляду. І.Гізель. С.Яворський. Г. Кониський.

Класичний період в українській філософії. Г.Сковорода.

Розвиток української філософської думки у ХІХ-ХХ ст. Вплив німецького Просвітництва та Романтизму. П.Юркевич. О.Потебня.

Основні соціальні ідеї українських мислителів. І.Франко. М.Драгоманов. Антропокосмізм В.Вернадського.

Тема 7. Основні напрямки західної філософської думки ХІХ-ХХ ст. ст.

Зміст теми. Зміна парадигми мислення у ХІХ – на початку ХХ ст. Вплив наукових досягнень та соціальних процесів на формування некласичної думки. Нові тенденції в літературі та мистецтві. Порівняння вихідних ідей класичної і некласичної філософії.

Ірраціоналістична філософія: «Філософія життя» (А.Шопенгауер, Ф.Ніцше, А.Бергсон); психоаналіз (З.Фрейд).

Раціоналістичний напрям: позитивізм (О.Конт, Л.Вітгенштейн); прагматизм (Ч.Пірс, В.Джеймс, Д.Дьюї); феноменологія (Е.Гуссерль).

Антропоцентричний напрям. Філософська антропологія (М.Шелер). Екзистенційна філософія (С.К'єркегор, А.Камю, Ж.П.Сартр, М.Гайдеггер). Персоналізм (Е.Муньє).

Виникнення і становлення постмодернізму. Модерн і постмодерн. Основні ідеї постмодернізму: культура як система знаків; світ як текст; смерть суб'єкта; деконструкція як метод постмодерністського аналізу.

Тема 8. Основна проблематика філософського вчення про буття (онтології).

Зміст теми. Фундаментальне значення проблеми буття для філософії. Буття як центральна категорія онтології.

Еволюція уявлень про буття. Поняття субстанції та основні варіанти субстанційного розуміння буття. Філософські моделі буття: монізм, дуалізм, плюралізм. Основні філософські позиції щодо буття: матеріалізм, ідеалізм. Детермінізм та індетермінізм.

Упорядкованість буття. Хаос і порядок. Простір і час. Динамізм та статичність. Зміни, рух, розвиток.

Мислення і буття. Свідомість як предмет філософського дослідження. Виникнення, природа, генеза свідомості. Структура свідомості, її основні рівні. Свідоме, підсвідоме, надсвідоме. Визначальна роль соціальності у виникненні свідомості. Самосвідомість (рефлексія).

Тема 9. Пізнання як предмет філософського аналізу. Теорія пізнання у філософії (гносеологія).

Зміст теми. Пізнання як предмет філософського аналізу. Сутність пізнання у філософській традиції. Проблема пізнаваності світу (гносеологічний оптимізм, агностицизм, скептицизм).

Поняття «суб'єкт» і «об'єкт» пізнання.

Поняття методу. Методологія наукового пізнання. Чуттєве та раціональне в пізнанні. Логіка та інтуїція. Загальнонаукові і специфічні методи пізнання. Принципи міждисциплінарності та комплементарності в сучасному знанні.

Проблема істини в пізнанні. Теорії істини (кореспондентська, конвенціоналістська, когерентна, прагматистська, екзистенційна). Критерії достовірності істини. Істина і правда. Пізнання і практика.

Тема 10. Людина як центр філософського знання.

Зміст теми. Специфіка і актуальність проблеми людини в філософії. Генезис проблеми людини в історії західної філософії. Становлення і розвиток філософської антропології у XX столітті. Сучасні концепції людини.

Поняття антропогенезу. Філософський зміст проблеми походження людини. Людська природа і культура. Мова: спілкування, діалог, комунікація. Свобода, творчість, активність як людські феномени. Свобода та відповідальність. Співвідношення понять «людина» – «індивід» – «особа» – «особистість» – «індивідуальність».

Тема 11. Філософський аналіз суспільства.

Зміст теми. Предмет соціальної філософії. Соціальна філософія та інші науки про суспільство. Філософське поняття суспільства.

Основні методи вивчення суспільства (цивілізаційний підхід, історизм, генеалогія). Основні концепції суспільства в сучасній філософії (інформаційне суспільство, суспільство ризику, комунікативна теорія суспільства). Проблема суспільного прогресу.

Суспільство і природа. Концепції співвідношень суспільства і природи (натуралістична, соціологізаторська, есхатологічна, екзистенційна). Потреби суспільства і можливості природи. Природа як соціальна цінність.

Мораль і право. Функції права і функції моралі в суспільстві.

ПИТАННЯ ІСПИТУ

1. Предмет і основна проблематика філософського знання.
2. Поняття і структура світогляду. Роль світогляду в життєдіяльності людини.
3. Типи світогляду. Філософія і світогляд.
4. Співвідношення філософії, науки і релігії. Філософія і мистецтво.
5. Функції філософії.
6. Структура філософського знання.
7. Ведичний період в думці Стародавньої Індії.
8. Філософія Стародавньої Індії. Джайнізм.
9. Філософія Стародавньої Індії. Буддизм.

10. Філософія Стародавнього Китаю. Конфуціанство.
11. Філософія Стародавнього Китаю. Даосизм.
12. Періодизація розвитку західної філософії. Коротка характеристика основних періодів.
13. Періодизація античної філософії. Коротка характеристика основних періодів.
14. Проблема «архе» та шляхи її вирішення в натурфілософських школах Стародавньої Греції.
15. Соціально-антропологічний поворот в античній філософії. Софісти і Сократ.
16. Об'єктивний ідеалізм Платона.
17. Соціальні погляди Платона.
18. Аристотель: філософія форм.
19. Етичне вчення Аристотеля.
20. Політичне вчення Аристотеля.
21. Філософія періоду еллінізму: епікуреїзм.
22. Філософія періоду еллінізму: стоїцизм.
23. Філософія періоду еллінізму: неоплатонізм.
24. Особливості середньовічної картини світу.
25. Апологетика і догматика як напрями патристики.
26. Філософські погляди Августина Блаженного.
27. Схоластика як провідний напрямок середньовічної філософії.
28. Схоластичне вчення Фоми Аквінського.
29. Проблема універсалій в середньовічній філософії.
30. Середньовічна містика: основні представники та їх погляди.
31. Особливості картини світу у добу Відродження.
32. Основні напрямки філософії епохи Відродження: пантеїзм.
33. Основні напрямки філософії епохи Відродження: гуманізм.
34. Основні напрямки філософії епохи Відродження: натурфілософія.
35. Загальні риси філософії Нового часу.
36. Ф. Бекон як засновник емпіричної філософії Нового часу. Індуктивний метод.
37. Дж. Локк: сенсуалізм; розум як «чиста дошка».
38. Р. Декарт як засновник раціоналістичної філософії Нового часу. Правило методичного сумніву; концепція вроджених ідей.
39. Соціальні ідеї філософів Нового часу: Т. Гоббс.
40. Соціальні ідеї філософів Нового часу: Дж. Локк.

41. Загальна характеристика німецької класичної філософії.
42. Робота І. Канта «Критика чистого розуму».
43. Робота І. Канта «Критика практичного розуму».
44. Робота І. Канта «Критика теорії судження».
45. Соціальна концепція І. Канта.
46. Енциклопедична система Г. В. Ф. Гегеля.
47. Основні принципи та метод філософії Г. В. Ф. Гегеля.
48. Німецька класична філософія як джерело некласичної філософії.
49. Порівняння вихідних ідей класичної та некласичної філософії.
50. «Філософія життя» як напрям філософії ХІХ ст.
51. Основні ідеї фрейдизму. Його значення для подальшого розвитку філософії.
52. Філософська антропологія як напрямок філософії.
53. Основні ідеї та поняття феноменології Е. Гусерля.
54. Екзистенційна філософія: основні представники та їх ідеї.
55. Постмодернізм: основні представники та їх погляди. Суперечка з модерністами.
56. Загальні особливості і періодизація української філософії.
57. Українська філософська думка в епоху Середньовіччя.
58. Основні представники української філософської думки в добу Відродження та їх ідеї.
59. Філософські ідеї Г. Сковороди.
60. Український романтизм ХІХ ст. (М. Гоголь, Л. Українка).
61. Філософія серця П. Юркевича.
62. Сучасна українська філософія: В. С. Горський.
63. Сучасна українська філософія: М. В. Попович.
64. Буття як центральна категорія онтології.
65. Основні філософські моделі буття: монізм, дуалізм, плюралізм.
66. Космос і хаос як філософські категорії.
67. Основні концепції простору і часу у філософії.
68. Категорія руху.
69. Буття і свідомість. Структура свідомості.
70. Гносеологія як теорія пізнання.
71. Проблема пізнаваності світу: гносеологічний оптимізм, агностицизм, скептицизм).
72. Поняття «суб'єкт» і «об'єкт» пізнання.
73. Поняття методу. Загальнонаукові і специфічні методи пізнання.

74. Теорії істини (кореспондентська, конвенціональна, когерентна, прагматична, екзистенційна).
75. Критерії достовірності істини.
76. Аксиологія як філософське вчення про цінності.
77. Філософська антропологія як філософське вчення про людину.
78. Співвідношення понять «людина» - «індивід» - «індивідуальність» - «особистість».
79. Філософські проблеми мови: спілкування, діалог, комунікація.
80. Сучасні концепції людини: людина маси.
81. Сучасні концепції людини: людина, що грає.
82. Соціальна філософія та інші науки про суспільство.
83. Особливості соціального пізнання. «Соціальне» як основна категорія соціальної філософії.
84. Основні концепції суспільства в класичній філософії (соціальний холізм та соціальний індивідуалізм).
85. Сучасні концепції суспільства: теорія інформаційного суспільства Д. Белла.
86. Сучасні концепції суспільства: теорія суспільства ризику У. Бека.
87. Суспільство і природа. Концепція географічного детермінізму.
88. Основні концепції ноосфери (Т. де Шарден, В. Вернадський).
89. Основні концепції свободи.
90. Свобода і відповідальність.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія : підручник. 3-тє вид., переробл. Харків : Право, 2020. 432 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/840/3_Filosofija_pidruchnik_3_2020_vnutri.pdf (у вільному доступі).
2. Шепетяк Олег., Шепетяк Оксана. Філософія: Підручник. Львів: Місіонер, 2020. 784 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/35525/2/O_Shepetiak_Philosophy_IFF.pdf (у вільному доступі).
3. Петінова О. Б. Філософія: навчальний посібник. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2019. 304 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/2571/1/Filosofiya%20navch.%20posibnyk.%20Petinova%20O.V..pdf> (у вільному доступі).
4. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 2-е видання, виправлене і доповнене. К.: Каравела; Львів: Новий світ-2000, 2002. 544 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Petrushenko_Viktor/Filosofia_Kurs_lektsii.pdf (у вільному доступі).
5. Філософія: підручник / В. С. Бліхар, А. Ф. Карась, М. П. Требін та ін.; за ред. В. В. Середи, М.М. Цимбалюка. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 428 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/561/1/%D1%84%D1%96%D0%B%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F%202015.pdf> (у вільному доступі).
6. Філософія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 184 с. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2300/1/%D0%A4%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%96%D1%8F_16_09.pdf (у вільному доступі).
7. Хамітов Н., Гармаш Л., Крилова С. Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. Навчальний посібник зі словником. 4-е видання перероблене та доповнене. К.: КНТ, 2016. 396 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Khamitov_Nazip/Istoriia_filosofii_problema_liudyny_ta_ii_mezh_Vstup_do_filosofskoi_antropolohii_iak_metaantropolohi.pdf (у вільному доступі).

Додаткова

1. Арістотель. Нікомахова етика / Переклав з давньогрецької Віктор Ставнюк. К.: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с. URL: http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf (у вільному доступі).
2. Бартоліні Марія Грація. «Пізнай самого себе». Неоплатонічні джерела в творчості Г.С. Сковороди / Переклад з італ. М. Прокопович за уч. К. Новікової; К.: Академперіодика, 2017. 160 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Bartolini_Mariia_Gratsiia/Piznai_samoho_sebe_Neoplatonichni_dzherela_v_tvorchosti_HS_Skovorody.pdf? (у вільному доступі).
3. Войтків Л. Серце як осереддя душі і духу у філософії Памфіла Юркевича. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2009. № 636: Філософські науки. С. 124–127. URL: http://vlp.com.ua/files/21_43.pdf (у вільному доступі).
4. Гоббс Т. Левіафан. Пер. з англ. К: Дух і Літера, 2000. 606 с. URL: <http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/%D0%B3%D0%BE%D0%B1%D0%B1%D1%81.pdf> (у вільному доступі).
5. Григорій Сковорода: філософія життя і творчості «українського Сократа»: наук.-допом. бібліогр. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наук. б-ка; уклад. Т. І. Неудачина; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Харків: ХНПУ, 2019. 128 с. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/biblioteka/G.Skovoroda_bibliogr_pok.pdf (у вільному доступі).
6. Джемс У. Что такое прагматизм? Пер. с англ. URL: <http://kharzarzar.skeptik.net/books/james01.htm> (у вільному доступі).
7. Мак'явеллі, Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепаді. Харків: Фоліо, 2007. 511 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Machiavelli_Niccolo/Derzhavets.pdf? (у вільному доступі).
8. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні [Електронний ресурс]; Курс лекцій: Навч. посіб. – К.: Вища школа.: Т-во «Знання», КЦЩ. 1999, 543 с. URL: http://pidruchniki.ws/00000000/filosofiya/istoriya_filosofskoyi_dumki_v_ukrayini_-_ogorodnik_iv (у вільному доступі).
9. Попович М. В. Філософія свободи. Харків: Фоліо, 2018. 524 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Popovych_Myroslav/Filosofiiia_svobody.pdf? (у вільному доступі).
10. Святий Августин. Сповідь / Пер. з латин. Ю. Мушака. К.: Основи, 1999. 319 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk750294.pdf> (у вільному доступі).
11. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. Харків–Едмонтон–Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. 1400 с. URL: <https://kharkiv->

nspu.org.ua/wp-content/uploads/2014/05/Skovoroda_povn_z_portretom_opt.pdf (у вільному доступі).

12. Ткаченко В. В. Г.С. Сковорода і сучасний філософсько-антропологічний дискурс. Теорія і практика управління соціальними системами. 2012. № 4. С. 92 – 98. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/586/1/TIPUSS_2012_4_Tkachenko_G.S.Skovoroda%20i%20suchasnyy%20filosofsko-antropologichnyy.pdf (у вільному доступі).

13. Усов Д. В. Сучасна філософія свободи: контрактуалістичний вимір. URL: file:///C:/MY/%D0%9C%D0%93%D0%A3/%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%BE%D1%81%20%D0%BA%D1%83%D1%80%D1%81%D0%B8/%D0%BC%D0%BE%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BC%D1%8B/2021_22/%D0%94%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B9%D0%BD_%D0%9A%D0%B8%D0%BD%D0%BE/%D0%90%D0%92%D0%9C%D0%92/Sucasna_filosofia_svobodi_kontraktualisticnij_vimi.pdf (у вільному доступі).

14. Філософська антропологія та науки про людину : науково-допоміжний бібліографічний покажчик (з фондів бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету) / упоряд. : Л. П. Абдула, О. М. Грамм ; за ред. О. М. Кравченко / Бібліотека Криворізького державного педагогічного університету. Кривий Ріг, 2018. 61 с. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/jspui/bitstream/0564/2151/6/%D1%84%D1%96%D0%B%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B6%D1%87%D0%B8%D0%BA.pdf> (у вільному доступі).

15. Хвойницька Х. Особливості трактування природно-правових ідей у творчості просвітників (Вольтер, Ж-Ж. Руссо, Ш.-Л. Монтеск'є). Вісник Національного університету Львівська політехніка. Філософські науки. 2014. Вип. 780. С. 58 – 62. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/26212/1/11-58-62.pdf> (у вільному доступі).

16. Шама О. «Ідеальна» держава Платона... URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shama_Oleksandr/Idealna_derzhava_Platona_iak_vykho_vnyi_zaklad_dlia_pidhotovky_do_nebesnoho_blazhenstva.pdf? (у вільному доступі).

17. Шаповалова А. Творчість Тараса Шевченка та філософія Григорія Сковороди: два виміри свободи. Шевченкознавчі студії. Вип. 16. С. 203 – 216. URL: http://www.univ.kiev.ua/pdfs/shevstud-16/24_Shapovalova_A.pdf (у вільному доступі).

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. URL: <http://www.filosof.com.ua/Biblioteka.htm>

2. Електронна бібліотека кафедри філософії та методології науки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/index.html>
3. Ізборник. Електронна бібліотека. URL: <http://litopys.org.ua/kuhn/kuhn.htm>
4. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskyi_entsyklopedychnyi_slovnyk.pdf